

AZ 1916-I OLÁH TÁMADÁS ELŐZMÉNYEI.

I.

A minden oldalról hadviselő felek közé került Oláhország természetszerűleg szintén belesodródott a világháborúba; nála csak az volt csodálatos az alább ismertetendő feltételek alapján, hogy nem előbb kezdte meg a háborút, hanem több mint két évig meg tudta őrizni semlegességét a hadviselő felek mindkét csoportja részéről jövő ígéretek és nyomások közepette.

Oláhország egyébként jóval a világháború előtt már foglalkozott a monarchia elleni háború gondolatával. Avarescu tábornok, a későbbi vezérkari főnök, még százados korában vizsgái tételül a vezérkari tanfolyamon kidolgozta az Erdélyben véghezviendő felvonulás tervét a monarchia ellen, orosz szövetségben. Ez a részletes tanulmány 1894-ben jelent meg az oláh hadsereg szakközlönyében anélkül, hogy a monarchiában valaki szóvá tette volna, vagy esetleg tudott is volna róla. Több mint húsz év múlva a tényleges felvonulás majdnem teljesen ennek a tervnek alapján történt. De sokkal régiebb története van az oláhországi fegyveres készülődéseknek a monarchia és különösen Magyarországgal szemben.

A török időkből való határsértések, fegyveres beütések, melyeket a két oláh fejedelemség vajdái török szövetségben 1396-tól kezdve annyiszor elkövettek, nem tartoznak a politikai célú küzdelmek történetébe; legalább is okuk nem az a nemzeti cél volt, melyet századok múlva az oláh történészek utólag ezekbe a küzdelmekbe belemagyaráznak. Jórészt egyszerű rablóhadjáratok voltak és még Mihály vajda hadjárata is, amelyben mint Rudolf király vazallusa, székelyekből álló serege élén Erdélyt megszállotta, távol volt minden nemzeti gondolattól. Az összes oláhok egyesítésének jelszava csak jó két századdal később született meg.

Tudvalevő, hogy Magyarország keleti felébe a XII. század végétől kezdve a bolgároktól és szerbektől kiszorított oláh pásztornép kisebb rajokban kezdett beköltözni. A Székelyföld elég sűrűn lakott volt már ekkor, az erdélyi folyók völgyei be voltak népesítve magyarokkal és szász telepésekkel, de a

déli, az északkeleti Kárpátok és a Krassósözörcény-Bihari határhegység két oldala néptelen vadonokból állt, melyekben zavarlatlanul haladhattak tovább nyájaikkal ezek a pásztorok. Az Árpádház kihaltakor, a XIII. század legvégén még olyan kevesen vannak, hogy III. Endre király elrendelte, hogy mindnyájukat gyűjtsék össze és egyetlen királyi birtokra telepítsék le. A törökök Európában való megjelenése után azonban számuk újabb menekülő csapatokkal nagyon megnőtt. Egy részük már kóbor pásztorból állandó letelepedett állattenyésztővé és földművelővé vált. Magukkal hozták balkáni szervezetüket, a kenéz- és vajdarendszert és királyaink megengedték, hogy ebben a szervezetben telepedhessenek le. Egy-egy kenéz egy falu népének bírása és vezetője volt, több falu pedig együtt egy vajda fennhatósága alatt állt. Minthogy eleinte kizárólag hozzáférhetetlen hegyekben és erdők közt laktak, rendbentartásukra ez volt az egyetlen elképzelhető szervezet. A főispánok, a királyi várak kapitányai, az erdélyi vajdák, ezeken a kenézeken és vajdákon keresztül eszközölték rajtuk a felügyeletet és ezek a kenézek állítottak ki az oláhság közül szükség esetén katonákat a várak őrizetére, sőt külföldi hadjáratokra is.

A folytonos török- és tatárdúlások a védtelen sík vidékek, völgyek magyar és részben szász lakosságát kipusztították s helyükbe a földesurak betelepítették a hegyek közül az oláhoikat. Az így jobbágysorsra jutott és mezőgazdasági munkára szorított oláhság természetesen nem tarthatta meg balkáni szervezetét, hanem kénytelen volt beleilleszkedni a talált közigazgatási keretekbe, ami természetesen nem mindig ment simán. Teljesen idegen, kulturátlan, más szokások szerint élő, más erkölcsöknek hódoló és más vallású nép volt, mint a magyar, székely és a szász. Be sem olvadhatott nyelvileg, olyan tömegekben érkezett. A XVI. században már eléri Erdély lakosságának abszolút többségét. A nemzeti fejedelmek szeretnék őket civilizálni, megpróbálják áttérítésüket, de sikertelenül.

Nagyobb sikerrel járt az a katolikus térítés, melyet a jezsuiták próbáltak meg az erdélyi fejedelemség megszűnte után. A császári hatalom ki akarta használni ezt a népet is a protestáns magyarokkal szemben és készséggel hozzájárult, hogy papjaik, ha a katolikus egyházba áttérnek, mindazokat a kiváltságokat és jogokat élvezzék, melyek a katolikus klérust megilletik. Ezért a kiváltságos helyzetért az oláh görögkeleti papság szívesen is vállalta az uniót Rómával, mely 1700-ban Gyulafehérvárt óriási ünnepséggel megkötötte. Az egyezségokmány szerint az egész magyarországi oláhság

áttért a görög keletiről a görög katolikus hitre. Ez az áttérés adta meg az első alkalmat ahhoz, hogy a szomszéd oláh fejedelemség politikai okokból kezdjen ellenségeskedést Magyarországgal. Oláhországból szították, tömegesen beküldött görög keleti szerzetesekkel, az elégtelenséget az oláh nép közt s ebben az izgatásban már megjelenik az orosz kéz is. 1733-ban fegyveres felkelés üt ki Erdélyben, az úgynevezett Sofronius-féle kalugyerlázaadás. Erdély délvídekén az oláhság elúzi görög katolikus papjait vagy ezek önként visszatérnek a keleti hitre és küldöttségük Oroszországtól kér segítséget a magyar, illetőleg osztrák uralommal szemben. A lázaadást leverik ugyan, de az oláhság vallási egységét nem lehetett többé helyreállítani.

A déli részeken a nép túlnyomó számban megmaradt a régi egyház kebelében, a Marostól északra fekvő területeken kitarzott az új hit mellett. A görög katolikus egyház is nacionalista alapra helyezkedik azonban, mihelyt a jezsuiták gyámságától megszabadul. A görög katolikus papság már politikai jogokat élvez, tagja az erdélyi országgyűlésnek és püspöke, Klein Ince, az oláh nemzet teljes egyenjogúsítását kéri Erdélyben a három kiváltságos nemzettel: a magyarral, székellyel és szásszal. A sűrlődások mind élesebbek lesznek, a többi nemzet felháborodva küzd ez egyenjogúsítási törekvések ellen. Egyelőre egy kisszámú papság akciója az egész mozgalom, de csakhamar tömegeket nyer, midőn Mária Terézia felállíttatja a határőrvidéket és a két oláh határőrezred területén igen magasszínvonalú iskolákban neveltetni kezdi az oláh népet. Úgy a tisztképző, mint az altisztképző iskolák melegágyai az oláh nemzetiségi mozgalomnak. II. József halála után, az 1791. évi országgyűléshez, a két oláh püspök már közös memorandumot küld be (*Supplex Libellus Valachorum*), melyben már a legkülönbözőbb kiváltságokat követeli az oláh nép részére.

A nemzetiségi izgatás azonban még mindig belföldön marad, mert a szomszéd oláh fejedelemségeknek nincs nemzeti kormányuk, a szultán mint hűbérúr gazdag konstantinápolyi görögöknek pénzért árulja az oláh fejedelemség trónját s ezek minden igyekezete csak az, hogy rövid egy-két évi uralkodásuk alatt az országból minél több pénzt zsarolhassanak ki. A mindenféle adókkal agyonsanyargatott nép tömegesen menekül a meglehetősen néptelen Dél-Magyarországra, előnti a Bánságot s elhúzódik egész Szeged alá. 1821-ben azonban a Vladimirescu-féle hajdúlázaadás kapesán megszűnik a fanarioták uralma a fejedelemségekben és nemzeti uralkodók következnek helyükbe. Úgyanakkor már mind több-több

ifjú tolul nyugatra a francia egyetemekre s a két fejedelemség vezető köre így közvetlen érintkezésbe jön a francia kultúrkörökkel és ezt a kultúrát kezdi hazatérve hazájában propagálni. Még előbb, 1812-ben, megjelent egy erdélyi görög katolikus oláh papnak, Sinkay Györgynek krónikája az oláhok történetéről. Ez a krónika valóságos szentírás lett az oláh intelligenciánál. Ebből értesülnek róla, hogy az oláhok állítólag egyenes utódai az egykori dáciai római telepéseknek, majd Major Péter tovább megy és az 1825-ben megjelent Budai Lexikonban azt fejtegeti, hogy nem is az oláh nyelv leánya a latinnak, hanem megfordítva. Az oláh régibb nép, mint a római s az ő nyelvéből alakult ki a latin irodalmi nyelv. Az ilyen történelemírás és az ilyen nyelvészkedés természetesen valósággal megmetyelvezte a nagyon is ifjúkorát élő oláh intelligenciát. Valamelyes oláh kultúra eddig csak Erdélyben volt; a fejedelemségekben a görög volt a hivatalos és a társadalmi érintkezés, az iskolák és az egyház nyelve.

Az első oláh iskolát a szebenmegyei Felekről kivándorolt Lázár György állította fel Bukarestben 1819-ben. Példáját követi a többi erdélyi kivándorló is, akik Erdélyben kapott kiképzésükkel odaát csupa tudósszámba mentek, teljesen kezükbe kerítették néhány év alatt a közoktatásügyet és a kezdődő oláhn nyelvű irodalmat. A rómaiság lidércfényét csillogtatták tanítványaik előtt s ezek a fanatikus fiatal tömegek apostolként hittek bennük és az általuk hirdetett jövőben, hogy Erdély, mint ősi római örökség, az oláh fajé lesz s a különböző országokban elszórt oláhság egységes nagy nemzeti államban fog egyesülni. A fejedelemségekben óriási politikai feszítő erő lett a fiatal rajongóknak ebből a hitéből. Már a negyvenes években a Craiovara került erdélyi tanárok egy memorandumban szólítják fel Ghyka bukaresti fejedelmet, hogy álljon az összes oláhok élére, egyesítse őket a saját királysága alatt.

1848-ban a Brassóból kivándorolt Maiorescu János, Maiorescu Titusnak, a Balkán-háború alatti miniszterelnöknek apja, mint követ jelenik meg a frankfurti birodalmi gyűlésen és egy tizenkét pontból álló memorandumot nyújt be, melyben Erdélynek és a tiszántúli magyarországi részeknek átengedését követeli az oláh fejedelemségek részére — német érdekből. Német érdek ez annyiban, hogy az oláhok akkor hatalmas gátat tudnak emelni az egyesülni akaró északi és déli szlávok közé és megakadályozhatják, hogy Európára zúduljon a szláv veszedelem. Ugyanakkor, május 15-én, a híres balázsfalvi népgyűlésen, a fejedelemségekből is jelentek meg képviselők, köztük Cuza Sándor ezredes, a

későbbi fejedelem, akinek uralma alatt később — a szultán minden tiltakozása ellenére — egyesült Oláhország és Moldva s megalakult az egységes oláh fejedelemség, melyből 1881-ben az oláh királyság nőtt ki. Cuza maga is erdélyi tanárok neveltje volt, mint minden kortársa s mint fejedelem nyíltan hangoztatta Erdélyre való igényeit, amikor a magyar emigránsok tárgyaltak vele, hogy engedjen át országán fegyverszállítmányokat Erdélybe, hogy új szabadságharcot kezdhesenek, olasz szövetségben, a Habsburgok ellen.

Cuzát katonai forradalom távolította el a trónról. Utódja Károly Hohenzollern-Sigmaringeni herceg lett, aki 1866-ban az oláh trónt elfoglalván, csakhamar belátta, hogy Erdély elfoglalásának vágya annyira átítatta az egész intelligencia lelkét, hogy ezzel a nemzeti aspirációval szemben kormányozni nem lehet. Szabad folyást engedett tehát az irredentista izgatásnak, mely egész uralkodása alatt hol nyíltan, hol titokban beleavatkozott a magyarországi oláhság életébe és előkészítette az elszakadást. Az erdélyi oláhság vezetői erkölesi és anyagi támogatásra mindig számíthattak a Kárpátokon túl a kormányköröknél, a társadalomnál is s ezt a támogatást alaposan ki is használták. Még az osztrák uralom alatt, az 1863—65. évi csonka és törvénytelen erdélyi országgyűlésen, melyen a magyar és székely képviselők nem vettek részt s így csak a szászok és oláhok maguk közt határozhattak akár miről, olyan külön nemzeti jogokat és kiváltságokat állapítottak meg a hazai oláhság részére, hogy a kiegyezés után az egységes magyar állam ezek nagyrészét nem vehette tekintetbe. Az oláhság vezetői, akiknek nemcsak politikai, hanem kenyérgkérdés volt, hogy a közhivatalok az oláhoktól is lakott területen mindenütt az ő kezükben legyenek, a dolgok új rendjével nem voltak megelégedve, s a parlamentben olyan tüntető és tapintatlan magatartással fejezték ki ezt az elégedetlenségüket, amely semmiesetre sem volt alkalmas arra, hogy a szabadságharc alatti oláh rémtettek emlékét a magyar közönséggel feledtessék.

Igy, kiengesztelődés helyett, csak még jobban elmérgesedett a viszony a két nép közt s végül is az oláh nemzeti párt passzivitására vezetett. 1881-ben kimondták a passzivitást, nem vettek részt az állam és a törvényhatóságok politikai életében. Minthogy ez a passzivitás nem járt azokkal a következményekkel, melyeket vártak tőle, t. i. hogy Bécs hatalmi szóval beavatkozik érdekükben és a magyar államot kényszeríti az oláh nemzetiségi kívánságok honorálására, 1892-ben nyíltan felajánkoztak Ausztriának Magyarországgal szemben. Ekkor készült a hírhedt memorandum, melyet az

osztrák császárhoz intéztek, kérvén nemzeti jogaik elismerését. A memorandumot a kabinetiroda felbontatlanul a magyar miniszterelnökségnek küldte át, mire a magyar kormány a memorandum aláírót hazaárulási perbe fogta. A kolozsvári esküdtszék összesen harmincegy évi államfogházatot szabott ki a memorandistáknak, kiknek nagyrésze ennek kitöltése elől átszökött Oláhországba és ott a leghihetlenebb rágalmakkal igyekezett üldözött nemzeti mártírként pozíciót szerezni magának.

Oláhország politikai életének eddig is fontos tényezője volt az erdélyi kérdés, melyet egyformán magáévá tett a kormányon váltakozó két párt: a liberális és a konzervatív is, amikor ellenzéken volt. Károly király ugyanis; csatlakozván 1883-ban a hármass szövetséghez, nem tűrte meg, hogy nyíltan üzze a kormány az irredentizmust, lett tehát ez a legsúlyosabb ellenzéki fegyver, melyet a kormányról lekerült párt a kormányra kerülővel szemben használt. A memorandum-pör után pedig valósággal tengelye lett az egész politikai életnek odaát ez a kérdés.

A liberális Sturdzát a néphangulat azért buktatta meg, mert hozzájárult, hogy Jeszenszky főügyész, aki a memorandum-pörben a vádat képviselte, román állami kitüntetést kapjon. Ez az egyetlen eset Oláhországban, hogy a kormány alulról bukott. Pedig Sturdza épp olyan pártfogója volt az erdélyi elégedetleneknek, mint akármelyik politikai társa, pártállásra való tekintet nélkül.

1907-ben az Apponyi-féle iskolaügyi törvény miatt sikerült Oláhország egész népét újra megmozgatni az 1905-ben újra aktivitásba lépett magyarországi oláh nemzetiségi pártnak. Az 1910-es magyar választásokon a párt megoszlott; fiatalabb radikális elemei az öregek ellen fordultak. Hogy szakadás ne álljon be, Bratianu, a mostani miniszterelnök, akkor belügyminiszter, egyik liberális politikust, Stere Constantin egyetemi tanárt és képviselőt küldte Aradra, hogy a két frakció közt békét teremtsen. Stere oláh állami pénzzel simította el a viszályt, rávette a fiatalokat, hogy hagyjanak fel támadásaikkal, szüntessék be napilapjukat is és költözzenek át a királyságba. Ettől kezdve egyetlen lépés a magyarországi oláh nemzetiségi politikában nem történt, egyetlen nyilatkozat nem hangzott el, melyre nézve előzőleg Bukaresttel meg nem állapodtak volna. A párt elnöke, Mihályi Tivadar, a trónörökösné egyik udvarhölgyét vette feleségül s ez volt a közvetítő az udvar és a magyarországi oláh vezetők között.

Oláhországban ugyanis a politika vezetése lassan-lassan

kicsúszott a megöregedett király kezéből és egy ambiciózus nőnek, Ferdinánd trónörökös angol származású feleségének kezébe jutott. Mária trónörökösné új hazájában teljesen akklimatizálódott, gyermekeit már a nagyoláh egység szellemében nevelte s ő maga volt legbuzgóbb előkészítője a leendő Nagy-Oláhországnak, melynek érdekében az entente-tal a diplomáciai tárgyalásokat ő vezette a király háta mögött. Károly király mindvégig német maradt s ha népe és kormánya erdélyi aspirációit nem is ellenezte, sőt titokban maga is elősegítette, hű maradt a hármasszövetséghez és erőszakos feloldulásról tudni sem akart.

A fiatalok azonban már ekkor háborúra készültek. 1901-ben történt Bukarestben egy politikai gyilkosság, amikor egy bolgár agyonlőtte Mihaileanu Istvánt, a macedóniai oláh emigránsok vezetőjét. A gyilkosságból diplomáciai viszály keletkezett Bulgáriával, mely háborúra vezetett volna, ha az oláh hadsereg szégyenletesen szervezetlen és készületlen nem lett volna. A liberális párt kénytelen volt visszavonulót fújni, de meg is kezdte a jövő háborúra a katonai előkészületeket.

1905-ben a fellázadt Knyáz Potemkin orosz hajó legénysége Oláhországba menekült s az oláh szocialisták védelmükbe fogadták őket. A kormánynak jó alkalom volt ez arra, hogy egy úgynevezett állambiztonsági hivatalt állítson fel, mely azóta, általánosan használt rövidített nevén, mint Sziguranca, valóságos állammá nőtt ki az államban. Az orosz kormány egy rendőrügynöke, a besszarábiai oláh Panaitescu szervezte meg ezt a politikai rendőri intézményt, mely a liberális párt fegyvere lett más pártállású kormányok uralma idején is.

1907-ben zajlott le a véres oláh parasztlázadás, melynek retorziójául Bratianu belügyminiszter 11.470 parasztot végeztetett ki. Ez a parasztlázadás óriási működési teret adott a sziguranacának s voltaképeni okozója volt későbbi nagy szerepének. A sziguranca mindvégig összeköttetésben maradt az orosz titkos rendőrséggel s az orosz politika ezen a földalatti csatornán meg tudta vetni lábát észrevétlenül Oláhországban. Az entente már ekkor megkezdte a készülődést Németország körülzárására s ebben a tervben láncszem volt Oláhország is. Minthogy Károly királlyal a német birodalom ellen semmire sem lehetett, más oldalról próbálta meg a monarchia lekötését. Az erdélyi Popovici Constantin, az egykori memorandum-pör egyik vádlottja, kidolgozta a hirhedt Grossösterreich tervezetét, mely a kettős monarchiát nemzetiiségi tömbökre darabolná. Egy erdélyi küldöttség vitte meg ezt a tervezetet Sinaiába a királynak. A tervezet szerint Magyarország összes oláhlakta részei külön oláh nagyfejedelemséggé volnának

egyesítendők közvetlenül Bécs alatt s ehhez a nagyfejedelem-séghez csatlakoznék Oláhország is, úgyhogy Károly mint az összes oláhok királya belépne az új dunai föderatív államba s abban olyanféle állást foglalna el, mint Bajorország a német birodalomban. Károly király a tervről nem nyilatkozott s így nyílt kérdés maradt, hogy adott esetben elfogadta volna-e vagy nem. Ez a terv azonban még a világháborúban is erősen szerepelt és éppen Stere volt egyik főtámogatója 1917-ben.

Amilyen elszakítási terveket kovácsolt Oláhország Magyarországgal szemben, ugyanolyan irredentizmus indult meg ő ellene is déli szomszédja részéről, de sokkal jogosabban. A berlini kongresszus, az orosz-török háború befejezte után, az oroszoktól elfoglalt Dél-Besszarábia helyett az úgynevezett Dobrudzsa nevű tartományt adta kárpótlásul Oláhországnak. Dobrudzsa addig Bulgáriához tartozott s, az anyaországgal együtt, török fennhatóság alatt állott. Éppen olyan ajándék volt ez tehát, mint 1784-ben Bukovina odaajándékozása Ausztriának, vagy 1810-ben Besszarábiáé Oroszországnak. A bolgárok is éppúgy tiltakoztak ellene, mint Oláhország Bukovináért és Besszarábiáért és éppúgy nem mondtak le országuk kiegészítő részéről.

Dobrudzsa túlnyomólag török és tatár lakosságú, különben meglehetősen néptelen és terméketlen mocsaras, homokos árterület volt, melynek használható részeit a kormány befolyásos politikusoknak adta oda ajándékba, a pusztaságokra pedig Erdély déli részéből csábított oláh gyarmatosokat, akik a szászokkal együtt lakván, otthon eltanulták tőlük a racionális földmívelést. Ezek a gyarmatosok a maguk parcelláiból virágzó kisgazdaságokat fejlesztettek, de mikor a földet már használhatóvá tették, a kormány egy új rendelkezéssel elvette tőlük, a maga embereinek panamáztta els a gyarmatosoknak új vadonokat osztott ki helyette. Így oláh lakossággal nem igen népesült be Dobrudzsa, csak éppen egyetlen tengeri kikötője, Constanza fejlődött jelentékeny várossá. Egy dobrudzsai gazda fia Rakovszki Konstantin is, a szovjet jelenlegi angliai követe, aki orvosi pályára lépven, meglehetősen népszerűséget szerzett vidéken magának, úgyhogy képviselővé is megválasztották. Szocialista programmal lépett fel és ritka szónoki képességeivel és nagy tudásával roppant kellemetlenné tette magát a kormánynak. Bratianuék, hogy szabaduljanak tőle, megvonták tőle az állampolgárságot azon a címen, hogy Dobrudzsa az ő születésekor nem tartozott Oláhországhoz. Hogy ne csak személyi üldözés színezete legyen a dolognak, törvényt hoztak általában a dobrudzsai őslakók ellen és a régi bolgár lakosság földjeit kezdték kisajátítani. A hontalanná

lett bolgárok Bulgáriába emigráltak és ott nagy propagandát kezdtek a dobrudzsai kérdésben. A bolgár társadalomnak éppen olyan nemzeti ügyévé nőtte ki magát Dobrudzsa visszaszerzése, mint Oláhországban az erdélyi kérdés. Az oláh kormánynak számítani kellett ezzel a bolgár közhangulattal és a hármasszövetséghez szító Bulgáriával szemben kezdett közeledni Oroszországhoz.

Ilyen zavaros viszonyok közt ütött ki 1911-ben az olasz-török háború Tripoliszért, mely vérszemet adott az ebben meggyöngyült Törökország felosztására a négy balkáni királyságnak. Oláhország mint nem közvetlen szomszéd, a török örökségen nem osztozhatott s így a háborúba nem is avatkozott, de területi igényeket jelentett be ő is. A Várna—Balcsik—Szilisztria háromszöget követelte Bulgáriától semlegessége fejében. Bulgária a területet nem engedte át és az osztrák-magyar diplomácia nyíltan a bolgárok pártjára állott. Ez még inkább kiélesítette a monarchiaellenes hangulatot Oláhországban s a sajtó nyíltan fejtegetni kezdte, hogy a monarchia a második beteg ember és Törökország sorsára kerülhet. Mikor a szövetségesek a török koncon összevesztek és Szerbia, Montenegró és Görögország a török elleni háború oroszlanrészét vívó s így legjobban meggyengült Bulgáriára rávetették magukat, Oláhország is hadat üzent a minden oldalról szorongatott bolgároknak; hadserege átkelt a Dunán és a bolgároktól ellenállásra nem találva, megszállta a követelt háromszöget, sőt Szófiát is fenyegette.

Kormányon ekkor a konzervatív párt volt, élén Maiorescuval. Bratianu mint tartalékos tiszt maga is résztvett a sétahadjáratban, melynek azonban félszáz ezer embernyi áldozata került az oláh hadseregből a kiütött kolerajárvány miatt. Hősi halottja azonban csak egyetlenegy volt, egy kerékpáros tizedes, akit küldöncútján egy bolgár gyalogos lelőtt. A vértelen győzelem egy minden oldalról leszorított, védtelen ellenféllel szemben hihetetlenül felfokozta Oláhország önértetét. Most már a sajtó és közvélemény leplezés nélkül követelte a monarchia megtámadását és Erdély megszállását. A londoni konferencián a hatalmak hozzájárultak Új-Dobrudzsa Oláhországhoz csatolásához, a monarchia külügyminisztériuma azonban még táviratában is ideiglenes rendezésnek nevezte ezt a foglalást. *A monarchiának ez a magatartása végleg az orosz-francia szövetséghez hajtotta Oláhországot, legalább is a kormány később ezzel magyarázta az entente-hoz való csatlakozást. A fenti történelmi vázlat alapján azonban nyilvánvaló, hogy az entente-hoz való csatlakozás éppúgy bekövetkezett volna, ha nem a bolgároknak fogjuk is pártját.*

1913 februárjában ugyan Károly király és konzervatív minisztériuma megújítja a titkos szerződést a hármasszövetséggel, de bukni is kell miatta a konzervatív kormányoknak. Bratíának felhasználják Take Jonescu londoni delegátus egyik diplomáciai baklövését az egész kormány megbuktatására, mert már megállapodtak az entente-tal és számítanak, hogy a közeljövőben a francia-orosz szövetség háborút kezd a központi hatalmakkal. Erre az esetre ők akarják kezükben tartani Oláhország sorsát.

Közvetlenül a háború előtt történt az orosz cár látogatása Constanzában, melyen ha nem is Károly király, de kormánya végleg csatlakozott az orosz-francia szövetséghez. Bukarestben a monarchia követe ekkor Czernin gróf, Ferenc Ferdinánd bizalmasa, a Grossösterreich-terv lelkes híve volt. Az ő sürgetésére Tisza István, mint miniszterelnök, kénytelen béketárgyalásokat kezdeni az erdélyi oláhokkal, hogy ezek közvetítésével Oláhországot vissza lehessen tartani az entente-től. Az oláhok túlzott igényei miatt a megegyezés formailag nem sikerült, nem is említve, hogy az egész terv halva született. A külpolitikai fejleményekbe beavatott erdélyi vezetők nem engedményeket akartak, hanem akár a nagyosztrák-terv megvalósítását, szóval Oláhország bevonását a dunai államközösségbe, akár Kelet-Magyarország Oláhországhoz való csatolását, szóval minden esetben az összes oláhok egyesítését. Az előbbi tervnek Oláhországban olyan súlyos támogatója volt, mint Filipescu Miklós, a nemzeti demokraták nagytekintélyű vezére, a későbbi háborús izgatás fővezetője.

Tisza tárgyalásait a királyságbeli sajtó a legélelkebb figyelemmel kísérte, de egyúttal a leghihetlenebb mértékben uszítja a nép hangulatát Magyarország ellen. A támadásoktól Bécsot sem kímélik, szenzációs cikkeket hozván arról, hogy a monarchia háborúra készül Szerbia és Oláhország megsemmisítésére, ezt pedig helyesli a német szövetséges is. Francia és angol ügynökök jelennek meg Oláhországban, Bulgáriában és Konstantinápolyban, elő készítvén mindenfelé a háborút a központi hatalmak ellen. Ebben az élére állított helyzetben dördül el Szerajevóban Princip fegyvere s öli meg Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét. Kitor a világháború; az entente felsorakozik Németország ellen, az olasz szövetséges cserbenhagyja a hármasszövetséget, Oláhországban pedig két évi őrjöngés kezdődik: a kulisszámögötti tülekedéseknek, az utcai tüntetéseknek, a korrupciónak, a milliós panamáknak, a népszennyvedélyek szításának, a hazugságoknak és félrevezetésnek olyan két esztendeje, amelyet talán egy nép sem élt még soha végig.

II.

A világháború kitörésének hírére Károly király augusztus 3-án koronatanácsot hívott egybe. Régi szokás ez Oláhországban, hogy döntően válságos pillanatokban a kormány megosztja a felelősséget az ellenzéki pártok vezéreivel és ezeket is meghívja a király elnöklete alatt tartott tanácskozásokra. Ezen a koronatanácson a király előadta, hogy a hármasszövetséggel való megállapodása őt arra kötelezi, hogy a központi hatalmak mellett Románia is beavatkozzék a háborúba. Egyébként is ismerve Németország óriási katonai erejét, lehetetlen, hogy a győzelem ne a hármasszövetségé legyen. Felmutatta a hármasszövetséggel 1883-ban kötött egyezségokmányt, melyet még az öreg Bratianu, mint akkori miniszterelnök ellenjegyzett, azóta pedig egyes megújításai alkalmával Catargiu, Sturdza és Majorescu miniszterelnökök. Más ember ezt az okmányt még sohasem látta, maga a király őrizte egy vasládácskában, úgyhogy még a politikusok közül is igen sokan kételkedtek benne, hogy egyáltalában létezik-e ilyen szerződés.

A koronatanács tagjai közül Carp Péter, a junimisták vezére, csatlakozott feltétlenül a király fejtegetéseihez. A többiek inkább a semlegesség mellett voltak, az ország elégtelen katonai felszerelésére hivatkozva, Take Jonescu és Filipescu pedig egyenesen a központi hatalmak megtámadását indítványozta. Tanácskozás közben érkezett meg Bratianu miniszterelnökhöz a római követ sürgönyi jelentése, mely szerint Olaszország, habár tagja a hármasszövetségnek, semlegességet jelentett ki. Ez aztán végleg eldöntötte a koronatanács állásfoglalását. Bratianu indítványára a királlyal és Carppal szemben kimondották, hogy Oláhország fegyveres várakozó semlegességben marad és lábhoz tett fegyverrel várja, hogy akkor lépjen be a háborúba, amikor szükségesnek és érdekeinek megfelelőnek látja.

A koronatanács határozata hihetetlenül lesújtotta az ősz királyt. A keserűség és az izgalmak nemsokára sírba is vitték. Utolsó hetei különböző külföldi követek állandó zaklatásai közt teltek el. Czernin és a német Von der Busche követelték, hogy váltsa be aláírását és mozgósítson az entente ellen. Az entente-követek kormányaik nevében szintén a háborúba lépést sürgették a központi hatalmakkal szemben.

A király visszautasított minden sürgetést, *kormányja azonban ónaptár szerinti szeptember 20-án megkötötte az orosz kormánnyal a jóakarátú semlegességi szerződést és ezzel formailag is eldőlt az a kérdés, hogy Oláhország melyik hadviselő félhez fog csatlakozni.* A szerződés azonban nem jutott nyilván-

nosságra és így még mindkét hadviselő fél remélte Oláhország megnyerését. De megindult a belföldi politikusok közt és a sajtóban is a hovacsatlakozásért való küzdelem. Carp egy Moldova című lapot alapított, mely a Ziua-val és a Seara-val együtt a központi hatalmak mellett való beavatkozást követelte. Ugyancsak irántunk volt jóakarattal a Minerva és a Dreptatea. A többi napilapot azonban az entente befolyásolta. Az orosz követség megvette a legelterjedtebb három napilapot, az Universult, az Adeverult és a Dimineatat. A subventióhoz hozzájárult a többi entente-követség is, elsősorban a francia.

A két párt sajtójának állandó vitája volt, hogy az ország érdekei melyik hadviselő fél mellett oldhatók meg, vagy érvényesíthetők jobban. Carpék az orosz veszedelmet tartották nagyobbak Besszarábiára nézve. Ez az oláh tartomány 100 év alatt teljesen eloroszosodott, nincs benne semmi oláh intelligencia, orosz az egyházak és iskolák nyelve, orosznyelvű az egész sajtó. Ezeket a fajrokonokat kell felszabadítani és az oláh kultúrába visszavezetni; az erdélyiek és bukovinaiak úgysis rendezett politikai viszonyok között és az anyaországgal legalább egy színvonalú, ha nem magasabb nemzeti kultúrában élnek, elnemzetietlenedésüktől tehát nem kell félni, mint a besszarábiaiaknál.

Az erdélyiek és a bukovinaiak felszabadítása tehát várhat még. Oroszország különben is veszélyesebb ellenség, mert hódítani akar, s ahogy egy közösen megnyert háború után 1878-ban Besszarábiát elrabolta, éppúgy félni lehet tőle most, hogy ha a világháborúban eléri százados célját és megkapja Konstantinápolyt, Oláhország rovására fog majd oda utat biztosítani magának és éppúgy elrabolja Moldvát és Dobrudzsát is. Nemcsak hírlapi cikkek jelentek meg ilyen fejtegetésekkel, hanem külön röpiratok, könyvek is. Károly király kortársa, az agg Sturdza Demeter, a liberális párt elnöke, többszörös volt miniszterelnök, halálos ágyán diktált még egyik politikai bizalmasának egy ilyen oroszellenes röpiratot; ilyen jelent meg Stere Radu, Rosetti és Arbore tollából is. Stere és Arbore maguk is besszarábiaiak, végigszenvedték az orosz börtönöket és így elsőkézből vehették adataikat az oroszok ellen.

Ha nem is ily nagytekintélyű emberek, de megfizetett újságírók szintén ontani kezdték a röpiratokat a központi hatalmak ellen. Oroszországot nem igen emlegették, hanem mindig csak a francia testvért, akinek oldalán becsületbeli kötelessége harcolni Oláhországnak. Egyébként pedig kifejtették, hogy Oroszország, ez az óriás, nem verhető meg döntőleg és állandó fenyegető veszély marad Kelet felől. Ha most a központi hatalmak szövetségében vissza is lehetne foglalni

Besszarábiát, pár év múlva úgyis összeszedné magát az orosz, nemcsak azt venné vissza, hanem rettenetes bosszút is állna érte. Besszarábia elvesztése egy soha nem gyógyuló fájó seb, talán valamikor visszajuttatja ezt a tartományt is az idő, de mindenesetre nagyobb sikerrel lehet majd küzdeni érte, ha Erdélyt és Bukovinát meg lehet szerezni. Éppen az oroszsal szemben Erdély az a fellegvár, melyet ki kell építenie magának az oláh nemzetnek. Innen állhat sikeresen ellen mindenféle Keletről és Nyugatról jövő támadásnak. De már csak azért is meg kell támadni a központi hatalmakat, hogy a határokon túli oláhság vére hiába ne folyjék a különböző harcmezőkön. Oláhország beavatkozása rögtön véget vethet a háborúnak, hiszen ha az oláh hadsereg betör Erdélybe, az ottani oláhság rögtön fellázad, csatlakozik és nyitva van az út Budapestre, esetleg Bécsbe. A háborúnak egy csapással véget lehet vetni.

Ezt a két eszmemenetet variálgatták a haretéren beálló fejlemények szerint a két párt sajtójában és röpirataiban. A politikai pártok maguk sem voltak egységesek állásfoglalásukban. A liberálisok közül éppúgy kerültek ki entente-barátok, mint a központi hatalmak barátai, ott a kormány pártkérdéssé tenni a dolgot nem engedte. A konzervatív párt azonban meghasonlott és formálisan kettévált ebben a kérdésben.

Egyik része, Lahovary vezérlete alatt, az entente érdekében való háborút követelte, másik része Marghilomant választotta meg elnökévé és a szigorú semlegességet hirdette ugyan, de minden részvéte a központi hatalmak mellett volt. A konzervatív demokrata párt, mely különben is csak pár emberből állt, két vezérével, Filipescu és Take Jonescuval az élén, a leglelkiesmeretlenebb háborús uszítást kezdte meg.

A temperamentumos Filipescu, mint az Epoca lapvezére és tulajdonosa, különösen az erdélyi szökevényeket gyűjtötte a lap körül és velük tartatta állandóan ébren a háborúbalépés kérdését. Take Jonescu, mint jó üzletember, általános sajtó- és társadalmi agitációt végzett a háború érdekében, iszonyú számlákat nyújtván be munkálkodásáért a különböző entente-követeknek. Az ő rendezésében az utcai tüntetések egymást érték; a külvárosi csócselék rendesapidíj mellett (5 lei) tüntetett a hadijelentések kihirdetése után az entente-követségek mellett, a központi hatalmak képviselői ellen. Sorra alapított lármás kis néplapokat, szerveztetett egyesületeket a háborús izgatás fokozott folytatására.

A német követség szintén nagy pénzekkel dolgozott, hogy ezt a munkát ellensúlyozza. Ugyanaz a külvárosi csócselék tüntetett német pénzért is, amelyik entente-pénzért. Nem meggyőződés dolga volt ez az állásfoglalás, hanem üzlet. Még pe-

dig kicsinek, nagynak egyformán. A kormány hallgatásba burkolózott, úgyhogy Bratianu európai szfinxnek nevezték. A külügyminiszter, Porumbariu, még a hadüzenet előtti nap becsületszavára fogadta erdélyi oláhoknak, hogy szó sem lesz háborúról. Közben pedig a legelőkelőbb politikusok jártak közbe, hogy Törökországnak a lövészeket keresztül lehessen szállítani leolmozott vagonokban mint lisztet, ellenben Szerbiának nyíltan hordták az orosz hajók ugyanakkor a fegyver- és lőszer szállítmányokat.

Életbeléptették a gabona- és általában élelmiszerkiviteli tilalmat s az egész ország jóformán az élelmiszer-kicsempészséből élt. Constantinescu földművelésügyi miniszter sógora, mint prefektus, bakancsokat húzatott az ökrök lábaira s úgy csempésztette ki Erdélybe, hogy nyomot ne hagyjanak. A határtól ötven kilométernyi távolságra ugyanis nem volt szabad idegen ökröt szállítani, ennek a zónának állatai pedig tíz kilométernél közelebb a határhoz nem járhattak leelőre. Bakancsal azonban százával sétáltak át és egyúttal katonai felszerelést is csempészttek, nemcsak húst. A gabonát erdélyi oláhoknak szabad volt eladni, amiből az keletkezett, hogy Erdélyben viruló kereskedés indult meg az igazolványokkal. Az oláh papok boldog-boldogtalannak állították ki a bizonyítványt róla, hogy született oláh, csakhogy gabonát vehessen Oláhországban. Az erdélyi oláh képviselők egész vagyont szereztek azzal, hogy tengerikiviteli engedélyeket jártak ki Bukarestben az erdélyi oláhság részére s aztán vagonszámra adták el az így szállított gabonát zsidó vállalkozóknak.

A királyságban mindenki vett és eladott, hihetetlen pénz folyt be mindegyik hadviselő államból, hiszen például Angolország húszezer vagon búzát vett meg, de nem tudta és nem is akarta elszállítani. Csak azért fizette ki és raktározta be, hogy ne lehessen a központi hatalmaknak eladni. Igaz, hogy célt nem ért el vele, mert az oláhok megegyeszer eladták ezt az egész készletet olyanoknak, akik el is szállították. Ugyanígy volt a petróleummal és melléktermékeivel, gyapjúval, fával, kész szövettel, tejtermékekkel, szóval minden megvehetővel a világon, beleszámítva a becsületet és írói tollat is.

A kormány ezalatt rendületlenül tárgyalt mindkét hadviselő féllel és igyekezett minél többet kéréselni mindkettőtől, katonai segítség fejében. 1915-ben a németeket rávette, hogy Erdély déli megyéit és a Bánságból Krassószörény megyét adassák át Oláhországnak. A német császár maga követelte ennek a területnek átadását s csak Tisza miniszterelnök tudta meggyőzni róla, hogy a végleges semlegességet ezzel sem lehetne biztosítani; ez az egész területátengedés csak stratégiai célok-

ból kellene az oláh kormánynak, hogy a támadáskor ne akadályozzák a Kárpátok, hanem felvonulási bázisul *Fogaras, Szeben, Hunyad és Krassószőrény megyéit rendezhessék be.*

Az entente tisztában lévén már október 3-a óta, hogy Oláhország az ő érdekében fog beavatkozni, a háborúbalépést állandóan sürgette. Bratianu azonban a legkülönbözőbb kifogásokkal húzta-halasztotta az időt. Azt várta, hogy olyan döntően meggyengüljenek a központi hatalmak, hogy Oláhország kockázat nélkül kezdhesse meg a maga akcióját. Károly király 1914 őszén, akár az izgalmak miatt természetes halállal, akár mint a közhit akkor tartotta, a Take Jonescutól preparált szivar segítségével, elhunyt és utóda, Ferdinánd, még inkább pedig a királyi hatalom igazi gyakorlója, a királyné, szívvel-lellekkel a háború mellett volt.

Egynéhány döntő alkalmat sikerült már Bratianuéknak ügyesen kikerülni. Egyszer a Mackensen-féle gorlicei áttörés miatt tudott haladékat biztosítani, azután Bulgária háborúbalépése volt jó ürügy ahhoz, hogy nem hagyhatja az ország déli oldalát fedetlenül, azután Szerbia leveretése miatt nem léphetett akcióba. Végre 1916 közepén, a Brussilov-féle támadás alkalmával, elfogyott az entente türelme és a legszigorúbb ultimátumot intézte az oláh kormányhoz. Oroszország már teljesen kimerült a háborúban és érezte, hogy még egy általános támadást nem tud végrehajtani. Franciaország Verdunt féltette és nyomást gyakorolt az orosz vezérkarra, hogy sürgősen fogadja el az oláh kormány követeléseit, hogy az végre ne találhasson kibúvót a hadjárat megkezdésére.

Hosszú táviratváltás folyt a francia kormány és szentpétervári követe közt, ez pedig ennek alapján napról-napra követelőzött az orosz kormánynál. Végre Viviani francia miniszter májusban egyenesen azzal a misszióval utazott Szentpétervárra, hogy Szaszanovot és az orosz vezérkart presszionálja az oláh kívánságok teljesítésére. Bratianu katonai és politikai garanciákat kért. Elsősorban követelte a Nyugat-Európában vásárolt fegyver- és lövészerszállítmányok kiadását. Ezeket ugyanis az oroszok visszatartották az archangelszki kikötőben. Aztán általános támadást követelt minden fronton és speciális orosz támadást Bulgária ellen, hogy így Bulgária, a dobrudzsai fronton és a szalonikiin foglalkoztatva, Oláhországgal szemben meg ne mozdulhasson. Siker esetére követelte Kelet-Magyarországot egészen a Tiszáig, egész Bukovinát és azt, hogy egyenlőjogú tárgyaló félként vehessen részt a béketárgyalásokon. Ezeket a kötelezettségeket pedig az összes nagyhatalmak garantálják neki, mert a besszarábiai eset óta az orosz szerződéseknak nem hisz. A nyugati hatalmak ezeket

a követeléseket el is fogadták, Oroszország azonban Bukovina nagyrésztét magának követelte, a Bánságot a szerbeknek és végezetül a Dobrudzsában nem akart támadást kezdeni a bolgárok ellen.

A tárgyalások úgy elhúzódtak, hogy azalatt a Brusszilov-féle támadás megakadt és a Bratianu-kormány most már szeretne volna katonai akcióját megint elhalasztani. Június 12-én azonban a pétervári francia követ valóságos ultimátumban követelte, hogy Oroszország fogadja el Oláhország minden fel-tételét. Blondel, a bukaresti francia követ pedig jegyzéket nyújtott át a Bratianu-kormánynak, melyben azzal fenyegeti meg, hogy ha a mostani alkalmat nem használja fel nemzeti céljainak megvalósítására, eljátszodja azt, hogy az idegen uralom alatt élő oláhokat egyesíthesse. Még határozottabb a július 6-i jegyzék, melyet Pichon, a bukaresti francia katonai attasé adott át s mely azzal a frázissal végződik, hogy a francia főhadvezetőség teljesen osztozik az orosz főhadvezetésnek álláspontjában, mely szerint Oláhország vagy most határoz-
zon, vagy soha.

A Bratianu-kormány most nem várhatott tovább, hacsak nem kockáztatta azt, hogy a szövetséges hatalmak győzelmük esetén se engedjék meg Kelet-Magyarország és Bukovina bekebelezését. Ezért augusztus 4/17-én megkötö Orosz-, Francia-, Angol- és Olaszország képviselőivel a végleges szerződést és a katonai egyezményt. A politikai szerződés biztosítja Buko-
vinát, Erdélyt és a Bánságot teljesen, a Kőrösvidéknek és Máramarosnak azonban csak egy részét, úgy amint azt a tria-
noni béke meg is valósította. Hozzájárult ahhoz is, hogy Oláh-
ország ugyanolyan jogokkal vesz részt a fegyverszüneti és béketárgyalásokon, mint bármelyik szövetségese. A katonai egyezmény biztosítja, hogy Oroszország általános támadást kezd a monarchia egész frontján, hogy megkönnyítse az oláh hadsereg mozgósítását és összevonását. Azonkívül két gyalog-
és egy lovashadosztályt küld a Dobrudzsába, hogy az oláh had-
sereggel együtt működjék a bolgárok ellen.

A nyugati szövetségeseik kötelezték magukat, hogy augusz-
tus 20-án erős támadást kezdenek a szalonikii fronton a bol-
gárok lekötésére, valamint, hogy hadianyagot, lövészet, egész-
ségügyi felszerelést stb. szállítanak az oláh hadsereg részére.
Az oláh hadvezetőség pedig kötelezte magát, hogy Erdélyen
át Budapest irányában előnyomul.

Tíz nap múlva, augusztus 27-én reggel, a cotrocenii palo-
tában újra koronatanácsot tartottak. Ferdinánd király előadta,
hogy az ország nagyjainak helyeslését akarja kikérni Oláh-
ország hadbalépéséhez, melyet a Bratianu-kormány elhatáro-

zott. A nevezetes koronatanácsos tizenkilencen vettek részt, a királyon és a trónörökösön kívül. A király kifejtette, hogy mi vezette őt és kormányát ebben az elhatározásban és kérte a jelenlevők támogatását.

Utána Bratianu adta elő a diplomáciai tárgyalások történetét s beszédét azzal végezte, hogy még ha legyőznék is Oláhországot — és ő nem is biztos a győzelemtől —, biztosítva van az oláh nemzeti egység, minthogy a nagyhatalmak az ehhez való jogot elismerték. Maiorescu és Marghiloman nem találták alkalmasnak az időpontot a hadbalépésre és nem helyeselték az egész akciót az oroszokra való tekintettel; Take Jonescu és Filipescu lelkesedéssel üdvözölték, az öreg Carp azonban kijelentette, hogy ő maga megszünteti németbarát lapját, a Moldovát s elküldi a háborúba három fiát, azt kívánja azonban, hogy verjék meg az oláh hadsereget, mert csak így menekülhet meg Oláhország a pusztulástól. Ha a németeket leverik ebben a háborúban, orosz uralom alá kerül egész Kelet- és Közép-Európa és menthetetlenül elvesz az oláh faj. A konferencia többi résztvevője véleményét nem nyilvánította.

Déli egy óraker bezárta a király a tanácskozást s ezzel a felkiáltással: „Istennel előre!“ végleg elvetette a kockát. Délután négy óraker már megjelentek az ostromállapotot elrendelő s már napok óta kész falragaszok az utcákon, a csendőrök pedig kiürtszóval hirdették ki a hadsereg általános mozgósítását. Este kilenc óraker a magyar határ mentén mindenütt alattomosan, orozva betörték az előzőleg a határszélig kitölt oláh osztagok a magyar területre, ugyanabban a percben, amikor Bécsben az oláh követ a külügyminisztérium elnöki ügyeletes tisztviselője kezébe átnyújtotta a hadüzenetről szóló jegyzékét.

Gagyi Jenő.

Forrásművek: A dolgozathoz, a Jancsó Benedek műveiből már a magyar irodalomban is ismert forrásokon kívül, a következő fontosabb, nálunk még ismeretlen, anyagot használtam:

Avgrescu tanulmánya az erdélyi felvonulásról, a *România Militară* 1894. évfolyamában.

A *Sofronius*-féle kalugerlázadás egykorú iratai az Országos Levéltárban.

N. N. *Hêrjeň*: *Istoria partidului national-liberal*. I. Bukarest, 1915.

Adamescu Gh.: *Istoria literaturii române*. Bukarest, 1922.

Kézirati anyag Ferenc Ferdinánd főherceg sinajai útjáról a bukaresti *Cercul Românilor din peste muntii irataiból*.

Vajda Sándor képviselőházi beszéde, 1919 december 16. és 1925 február 5.

Maniu Gyula képviselőházi beszéde, 1921 március 8.

- C. Bacalbaşa*: Bucuresti de alta dată (az *Adeverul* vasárnapi tárcái: 1922—1925).
- D. Iliescu*: Jon Panaitescu (Gazeta Bucurestilor, 1917).
- C. M. Petrescu*: Siluete. Bukarest, 1915.
- Radu Rosetti*: De ce să a răsculat țării? Bukarest, 1907.
- C. Popovici*: Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich. München, 1911.
- C. Stere* cikkei a bukaresti *Lumina* 1917—18. évfolyamában.
- C. Racovski*: Din reginul arbitrarului, și lașitătei. Bukarest, 1909.
- R. R.* Nici intro chip in Rusia! Bukarest, 1914.
- D. A. Gheorghiu-Cirisanu*: Donni-Corbilor. Bukarest, 1923.
- Take Jonescu* cikke a koronatanácsról: *Adeverul*, 1921 ápr. 16. Saját egykorú cikkeim a *Gazeta Transilvaniei* 1916. és a *Desteptarea* 1917. évfolyamában. (*Joan Făgărășanu* írói néven.)
- C. Kiriățescu*: Istoria rătboului pentru întregirea neamului. Bukarest, I. 1922., II. 1924.
- Iliescu* tábornok szenátusi beszéde, 1924.
- A bukaresti külügyminisztérium és politikai rendőrség irattári anyaga.
- Wopicka Ch.*: Secrets of the Balkans. Chicago, 1921.